

Петришин М. Й.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального та германського мовознавства
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ВІК ЛЮДИНИ* В ЛАТИНСЬКИХ ПАРЕМІЯХ

Анотація. Стаття присвячена аналізу репрезентації віку людини в латинських прислів'ях і приказках. Через осмислення позитивних і негативних ознак концепту *вік людини* окреслено основні аспекти розуміння давніми римлянами всіх етапів людського буття, а саме: психофізіологічний аспект, аксіологічний та естетичний смисл життя й призначення людини.

Ключові слова: концепт, субконцепт, вік людини, латинська мова, паремії.

Постановка проблеми. Дослідження різноманітних культурних концептів залишається актуальною проблемою сучасного мовознавства. Лінгвокультурний концепт *вік людини* належить до базових концептів у мовній картині світу будь-якого народу. Незважаючи на те, що концепт *вік людини* є універсальною одиницею для багатьох народів, кожний етнос у різні історичні періоди має своє розуміння вікових особливостей дитинства, юності, зрілості та старості, позитивну або негативну оцінку окремих етапів людського життя. Підґрунтям уявлень про вікові періоди є синтез щоденного багатівікового досвіду представників конкретного народу, його традицій, звичаїв, світогляду, віри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вік як один із проявів людського буття неодноразово був предметом наукових студій не лише біологів, медиків, психологів, соціологів, етнологів, а й мислителів, культурологів, лінгвістів. Кожна галузь розглядає ті чи інші аспекти цього багатогранного феномена. Зацікавленість проблемою висвітлення віку людини різними науковими парадигмами засвідчує актуальність нашої розвідки.

Специфіка мовної репрезентації концепту *вік людини* постійно перебуває в полі наукових інтересів сучасних мовознавців. Викликає зацікавлення дослідження Гурової О., присвячене проблемі вивчення віку людини в етнології, фольклористиці та лінгвістиці [3]. Дослідниця ґрунтовно аналізує здобутки й перспективи вітчизняного та зарубіжного мовознавства, пов'язані з питаннями походження, семантики й складу основних номінацій віку. Половинко О. розглядає лінгвістичні й екстралінгвістичні фактори, що зумовлюють лексичне наповнення семантичного поля *вік* у сучасній російській мові. Авторка розширює межі аналізованого поля внаслідок включення в нього лексем, що відображають часові рамки існування не лише живих організмів, а й речей, предметів, явищ реальної дійсності, розглядає питання про універсальне й специфічне в віковій лексиці у зв'язку з актуалізацією головної семи, визначає зв'язок процесів деривації із семантичною структурою конкретних слів [10]. Важливість дослідження Проценка І. полягає в установленні універсальних та специфічних рис інтерпретації мовним соціумом лексичних одиниць на позначення віку людини в іспанській та українській мовах, що створює підґрунтя для

лексико-семантичної типології [11]. Об'єктом наукових студій вітчизняних і зарубіжних лінгвістів неодноразово ставали й окремі аспекти номінацій віку. Аналізує сигніфікативного, денотативного й конотативного значень фразеологічного вираження вікового періоду *дитинство* в польській фразеології присвячено розвідку Ніколайчук Х. [8]. Предметом зацікавлені Велічанової О. та Левкун Н. є концепт *дити* в українських пареміях [2]. Вивченню семантико-когнітивної специфіки вербалізації ювенального й геронтологічного концептів на матеріалі фразеологізмів, паремій та афоризмів в англо-американській мовній картині світу присвячено дослідження Коновалової Ю. [6]. У вітчизняних лінгвістичних студіях привертає увагу праця Калько В., де простежено особливості мовної репрезентації та виявлено основні закономірності вербалізації концептів *молодість* і *старість* на тлі українських паремій [4]. Етнокультурну специфіку похилого віку на матеріалі російської та німецької мов досліджувала Блінова І. [1]. Попри значну увагу лінгвістів до номінацій віку на матеріалі сучасних мов, питання репрезентації концепту *вік людини* в латинських прислів'ях і приказках ще не було предметом окремого вивчення з точки зору особливостей їхньої семантики та національно-культурного змісту. Актуальність нашої розвідки обумовлюється відсутністю ґрунтовних досліджень лінгвокультурної специфіки уявлень про різні вікові періоди в латинській мові.

Метою роботи є виявлення особливостей репрезентації концепту *вік людини* в ментальності давніх римлян.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: окреслити поле лексичних одиниць на позначення віку в латинській мові, укласти реєстр латинських паремій, які відображають уявлення давнього народу про дитинство, юність, зрілість і старість, виявити квантитативне співвідношення паремійних одиниць, які експлікують концепт *вік людини* в латинській мові, розглянути їхню семантичну характеристику та національно-культурну специфіку.

Об'єкт дослідження становить лінгвокультурний концепт *вік людини* в латинській пареміології. Предмет – національно-культурна специфіка й аксіологічні характеристики аналізованого концепту в латинській мові.

Джерельною базою розвідки слугували латинські пареміологічні одиниці та фразеологізми, які експліцитно чи імпліцитно вербалізують уявлення давніх римлян про життєві цикли.

Виклад основного матеріалу. Базовим поняттям нашого аналізу є термін «лінгвокультурний концепт», який, услід за Карасиком В., розглядаємо як багаторівневу ментальну одиницю, що використовується в комплексному вивченні мови, свідомості й культури [5, с. 10]. Концепт – це не лише когнітивна структура, а й інтелектуальна одиниця, збагачена ціннісними ознаками, культурно маркований вербалізований смисл, зовнішня форма якого представлена низкою мовних реалізацій,

що утворюють відповідну лексико-семантичну й когнітивну структури. Найбільш інформативним матеріалом під час аналізу концептів є, на нашу думку, паремійний фонд мови, оскільки прислів'я й приказки акумулюють екстралінгвістичну інформацію, впливають на формування світогляду, відображають символічне бачення світу, риси менталітету окремого народу. У ментальності римлян концепт *вік людини* був одним із ключових складників мовної картини світу, який інтерпретує все те, що відбувається з людиною протягом її життя. У нашій розвідці ми визначаємо лінгвокультурний зміст концепту *вік людини* в латинській мові як поняття практичної (життєвої) філософії, що є одиницею колективної свідомості та має етнокультурну специфіку.

Кожний народ у конкретний історичний період має власне уявлення про періодизацію життєвого циклу, ціннісне ставлення до різних етапів життя людини, яке співвідноситься з нормами його культури, моралі, поведінки. У сучасній науці й культурі вікова періодизація складається з 12 етапів, серед яких найбільш значущими є вік немовляти, дитинство, підлітковий вік, юність, дорослість і старість. Античні філософи, грамматики та юристи, як зазначає А. Павлов, виділяли шість етапів людського життя, а саме: *infantia* (вік немовляти), *pueritia* (дитинство), *adulescentia* (юність), *iuventus* (молодість), *gravitas* (зрілість) і *senectus* (старість) [9, с. 307].

У пареміологічному фонді латинської мови виявлено 150 афористичних одиниць, які експлікують фізичні, моральні й аксіологічні аспекти різних періодів життя людини. Ключовим концептом нашого дослідження є лінгвокультурний концепт *вік людини*, до складу якого входять субконцепти *вік немовляти*, *дитинство*, *юність*, *молодість*, *зрілість* і *старість*. У межах нашої розвідки найбільшу увагу приділяємо субконцептам *молодість* і *старість*, оскільки їхня кількість в аналізованому матеріалі є досить значною. Для характеристики віку немовляти зафіксовано вживання 2 паремійних одиниць (1,3%), дитинства – 14 паремій (9,3%), юності – 12 прислів'їв і приказок (8%), молодості – 19 афористичних висловів (12,7%), старості – 103 одиниці (68,7%). Слід зазначити, що в аналізованому матеріалі практично не виявлено паремій, які репрезентують період зрілості (*gravitas*). Зустрічаємо лише тезу про те, що зрілість – це період людського життя, коли розкриваються людські можливості та здібності, час самоутвердження та самореалізації людини.

У лінгвокультурному аспекті кожен етап людського буття може відрізнитися від фізіологічного плану, що зумовлено зміною аксіологічних орієнтирів і національною специфікою. Розглянемо лінгвокультурну специфіку кожного вікового етапу.

У римській лінгвокультурі вік немовляти й дитинство вважали найкращим періодом життя людини, оскільки дорослі часто в думках повертаються в країну дитинства, щоб відволіктися від клопотів життя. Підтвердженням цієї тези слугують латинські вислови: *fructuosior est adulescentia liberorum, sed infantia dulcior; pueritia semper amabilis*. Римляни називали дитинство порою початку життєвого шляху й порівнювали цей період зі сходом сонця: *nam pueritia ingressus est vitae, virilis aetas progressus, senecta exitus; nam sit oriens pueritia nostra, de qua aetatis nostrae sol primum emergit*. Відсутність життєвого досвіду й стереотипів обумовлювала у свідомості римлян те, що дитина є щирою й завжди говорить правду: *pueritia eius generis est, ex qua saepissime verum auditur*. Час дитинства вважали благодатною порою для початку навчання й здобуття жит-

тєвого досвіду: *qui non discit in pueritia, non docet in senectute*. У цьому контексті римляни доречно порівнювали дитинство з весняною зеленню: *viret homo in pueritia sicut herba, floret in adulescentia sicut arbor, et in senectute fructificat*.

Пройшовши через мілини та рифи періоду дитинства, корабель життя потрапляє в смугу юності та молодості, яку римляни вважали періодом розквіту й краси. Фізична активність, здоров'я, привабливість і неспокій виступали в римській етносвідомості атрибутами юності та молодості: *quiescere iuventus nescit*. Молодість представлено в прислів'ях як золотий і дорогоцінний час: *aetas dulcissima adulescentia; carior est auro iuventus*. Латинські паремійні одиниці закликають насолоджуватися юністю, оскільки цей період швидко минає: *utendum est aetate; cito pede labitur aetas: nec bona tam sequitur, quam bona prima fuit; hodie floret iuventus, cras erit in sepulcro*. Юність і молодість у свідомості римлян – це найкращий час для навчання: *seni desunt vires, iuveni scientiae*. Слід зазначити, що недосвідченість молодого покоління римляни пояснювали не інтелектуальним невіглаством, а відсутністю життєвого досвіду. Численні афоризми містять дидактичні настанови щодо способу життя й поведінки в молодому віці: *si semper in adulescentia bona amabis, bellam vitam habebis; adulescentis est maiores natu reveri; adulescentia in labore et patientia exercenda est*. Недоліком молодого покоління давні римляни вважали легковажність і невміння контролювати емоції: *iuventus ventus; temeritas est florentis aetatis; iuvenile vitium est, regere non posse impetum*. Субконцепти *юність* й *молодість* репрезентують також емоційні цінності римлян. Молодість вважали часом насолоди й розваг, золотою порою кохання: *persuasit nox, amor, vinum adulescentia; amorem canat aetas prima*. У римській етносвідомості кохання було прерогативою молодих: *amare iuveni fructus est, crimen seni*.

Субконцепт *старість* у римській етносвідомості виступав синонімом лиха, смерті, фізичного безсилля. Численні прислів'я характеризують кінцевий етап людського буття як безрадісну пору, час зменшення фізичних сил, втрати привабливості. Підтвердженням цієї думки слугують вислови: *tarda senectus debilitat vires animi mutatque vigorem; senectus et pulchritudo corporis in uno habitare non possunt; senectus ex bipede facit tripodem*. Часто римляни порівнювали старість із зимою або заходом життя: *senectus vitae hiems est; senectus est occasus vitae*. Субконцепт *старість* у римській лінгвокультурі має пейоративну конотацію й виступає синонімом хвороби: *senectus insanabilis morbus est; senectus ipsa morbus est*. Стара людина в уявленні римлян зазнає регресу, характеризується послабленням не тільки фізичних, а й розумових здібностей, нездатністю до навчання: *nam quod in iuventute non discitur, in matura aetate nescitur; turpis et ridicula res est elementarius senex: iuveni parandum, seni utendum est*. Зі старістю пов'язані й зміни в психоемоційній сфері людини: *angelicus iuvenis senibus satanizat in annis*. В окремих латинських пареміях зустрічаємо зневажливе ставлення до вияву емоцій у сеньйольній віці: *turpe senex miles, turpe senilis amor; anus cum ludit, morti delicias facit*. Усі люди можуть бути молодими, але не всі доживають до старості. У зв'язку з цим у латинських прислів'ях знаходимо поради й рекомендації щодо довголіття; відображення тісного зв'язку способу життя в молодому віці та якості старості: *iuventus basim futurae senectutis sternit, senectus, quae fundamentis adulescentiae constituta est*. Запорукою щасливої й довгої старості римляни вважали поміркованість і працю: *ignavia corpus hebetat, labor firmat; illa maturam senectutem, hic longam adulescentiam reddit*.

Субконцепт *старість* у латинських прислів'ях і приказках має не тільки негативну конотацію, але й виступає також синонімом мудрості, розсудливості, великого життєвого досвіду: *quod senior loquitur, omnes consilium putant; seris venit usus ab annis*. Стара людина викликає повагу й довіру інших членів суспільства: *magna fuit quondam capitis reverentia cani, inque suo pretio ruga senilis erat*. Римляни вважали старість періодом життя поза суспільством, часом, який людина повинна присвятити собі, а не роботі: *et prima vitae tempora et media patriae, extrema nobis impertire debemus*. Поважний вік трактували як період переходу до іншого світу: *ante senectutem curavi, ut bene viverem, in senectute, ut bene moriar*.

Висновки. Через осмислення позитивних і негативних ознак концепту *вік людини* окреслено основні аспекти розуміння давніми римлянами всіх етапів людського буття. Аналізовані паремійні одиниці характеризують зовнішність, фізичну силу, емоції, розум, досвід, життя людини залежно від певного періоду. У результаті дослідження виявлено, що латинські паремії здебільшого експлікують ювенальний і геронтологічний періоди життя. Аксиологічними ознаками субконцепту *молодість* є сила, здоров'я, краса, енергійність. Субконцепт *старість* у лінгвокультурі римлян має амбівалентне значення. З одного боку, старість є періодом фізичної й розумової деградації, з іншого – виступає синонімом мудрості, великого життєвого досвіду, підсумком життя людини, вершиною її духовного розвитку.

Перспективою наших студій є аналіз репрезентації концепту *вік людини* на матеріалі різних мов, що дозволить виявити його універсальні стереотипи й етнокультурну специфіку.

Література:

1. Блинова И. Этнокультурная специфика концепта «старость» (на материале русского и немецкого языков) / И. Блинова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия «Филологические науки». – Волгоград, 2009. – № 5(39). – С. 14–22.
2. Велічанова О. Концепт ДІТИ у фонді українських паремій / О. Велічанова, Н. Левун // Український смисл : наук. зб. / за ред. проф. І. Попової. – Дніпропетровськ : Ліра, 2014. – С. 3–14.
3. Гурова О. Наукова концептуалізація проблеми «вік людини» у парадигмах гуманітарного знання / О. Гурова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2012. – № 994. Сер. : Філологія. – Вип. 64. – С. 35–38.
4. Калько В. Концепти МОЛОДІСТЬ і СТАРІСТЬ в українській мові (на матеріалі паремій) / В. Калько // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць. – Донецьк, 2012. – Вип. 24. – С. 110–114.
5. Карасик В. Языковая кристаллизация смысла / В. Карасик. – Волгоград : Парадигма, 2010. – 422 с.
6. Коновалова Ю. Фразеологизмы, паремии и афоризмы как средство объективации возрастных концептов в англо-американской языковой картине мира : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ю. Коновалова. – Воронеж, 2012. – 24 с.
7. Литвиненко Ю. Концепт «возраст» в семантическом пространстве образа человека в русской языковой картине мира : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык»/Ю. Литвиненко. – Омск, 2006. – 24 с.
8. Ніколайчук Х. Структура і склад мікрополя «дитинство» (на матеріалі польської фразеології) / Х. Ніколайчук // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Кривий Ріг : ДВНЗ «КНУ», 2013. – Вип. 9. – Ч. 2. – С. 121–135.
9. Павлов А. Исидор Сивильский о возрастах человека / А. Павлов // Диалог со временем 53. – М. : ИВИ, 2015. – С. 306–316.
10. Половинко О. Лінгвістичні та екстралінгвістичні фактори наповнення семантичних полів у сучасній російській літературній мові (семантичне поле «вік») : автореф. дис... канд. филол. наук : 10.02.02 / О. Половинко. – Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2006. – 19 с.
11. Проценко І. Структурно-семантична характеристика лексики на позначення віку людини в іспанській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.17 / І. Проценко. – Донецький нац. університет. – Донецьк, 2010. – 20 с.

Петришин М. Й. Репрезентация концепта *возраст человека* в латинских паремиях

Аннотация. Статья посвящена анализу репрезентации *возраста человека* в латинских пословицах и поговорках. Через осмысление положительных и отрицательных признаков концепта *возраст человека* обозначены основные аспекты понимания древними римлянами всех этапов человеческого бытия, а именно: психофизиологический аспект, аксиологический и эстетический смысл жизни и предназначение человека.

Ключевые слова: концепт, субконцепт, возраст, латинский язык, паремии.

Petryshyn M. The representation of *Human Age* concept in Latin paremias

Summary. The article is dedicated to analyze the concept of *Human Age* in Latin proverbs and sayings. Through comprehension of positive and negative aspects of *human age* ancient Romans were able to understand the basic concepts of all life stages. Those basic concepts include: psychophysiological aspect, axiological and aesthetical life purpose and the role of a human being in the world.

Key words: concept, subconcept, human age, Latin language, paremias.